

Julgeolek: süsteem ja inimesed

Peeter Olesk (RiTo 4), Riigikogu liige, Isamaaliit

Kui tahame Euroopas suuremat julgeolekut, peame soovitama hallide tsoonide kadumist, ja see on võimalik, kui püüdleme Euroopa suurema organiseerituse poole.

Möödunud suve hakul olin mõned tunnid ühe velskri järelevalve või ülevaatuse all. Me ei olnud niisiis võrdsed – mina lamasin raamil, teadmata, kaua veel, tema pidi aeg-ajalt mõõtma minu vererõhku ja andma tablette. Mees oli minust paarkümmend aastat noorem ja aktsendi järgi otsustades mitte-eestlane. Ma ei küsinud temalt ta rahvust, ka mitte seda, miks ta on jäänud velskriks ega ole läinud Tartusse pärisarstiks õppima. Me ei kõnelnud sellest, kas ta on Eesti ühiskonda integreerunud või ei, kuivõrd oli kohe näha, et ta sai hakkama nii venelannast sanitaridega nende emakeeles kui ka eestlasest arstiga selle ja minu emakeeles ning samas ei kaotanud ka iseennast. Tal ei olnud probleemi, kus ta on ja kes ta on.

Probleem tekkis muust. Ühel hetkel küsis ta minult, kas me ikka peame NATO-sse astuma ja mida see meile annab. Küsimus ei olnud noriv ega puhtuudishimulik. Kui ma vastama hakkasin, ei teadnud ma veel, et noormees oli teeninud velskri või sanitarina Balkanil rahuvalvejõududes, teiste sõnadega, ta oli juba näinud NATO tegelikkust.

Mul ei olnud põhjust vastata talle üldiselt. Tema ei küsinud moe pärast ega viisakusest ega ajaviiteks ja mina ei saanud talle vastata selle mõttega, et saaks kogu loo kaelast ära või pääseks vaevast. Kuidas olla ükskõikne, kui ei tea, kaua elad, aga tead, et sa tahad ellu jääda ning see sõltub rohkem teistest kui sinust endast?

Mul ei olnud niigi palju aega, et kujundada arukat sissejuhatust ja öelda alustuseks, et see on keeruline (või väga hea) küsimus. Seepärast alustasin veendumusest, et Eestile on eluliselt tähtis suurendada oma julgeolekut, sest meie iseseisvus on seda pikem, mida suurem on meie julgeolek. Oht, täpsemalt öeldes katastroof, mille eest olen ammu hoiatanud ja mille kordumise eest on käesolevate ridade kirjutamise ajal hoiatanud ka Eesti Vabariigi peaminister Mart Laar, seisneb selles, et Eesti okupeerimine koos järgneva annekteerimisega võib korduda, ning on täiesti väär pidada seda ohtu puhtteoreetiliseks. Meie iseseisvuse, s.t meie rahvusliku omariikluse pikendamine on võimalik üksnes siis, kui oleme koopereeritud julgeolekupoliitika võrdväärne subjekt, ja kõige rohkem vastab sellele eeldusele NATO täisliikme staatus. Neutraalsus või blokivälisus – kahjuks me ei ole vaevunud endile selgitama, mida kätkeb endas nende mõistete ajalugu – ei vabasta ühtegi riiki kohustusest hoolitseda oma rahvusliku julgeoleku eest ega paku valvsust tegelda sellega ainult ise.

NATO kogemus Balkanil

Järelkult, kui me tahame jääda iseseisvaks, tuleb meil oma julgeolekut suurendada, ning see on võimalik üksnes rahvusvahelises koostöös. Neutraalsus on nõrgem julgeolekutagatis kui aktiivne koostöö, ja pealegi – ka neutraalsus on rahvusvaheline protsess, mitte ühepoolne käitumine. Olemata küll NATO liikmed (kuid võttes osa nt NATO Parlamentaarse Assamblee

tööst), on nii Soome kui Rootsi tegelnud süstemaatiliselt riigikaitsega ja võtnud mitmel viisil osa riikide-, koguni mandritevahelisest koostööst julgeoleku säilitamiseks või päästmiseks.

See oli minu ülevaatajale selge ning siis ta tunnistas, et oli teeninud Balkanil ja näinud, kui rahvusvaheline on julgeolek ka suhteliselt väikesel territooriumil. On täiesti usutav, et ma polnud esimene, kelle poole ta oma küsimusega pöördus, ja ma ei arvagi, et minu vastused tegid talle kõik klaariks. Need on asjad, mida tuleb üle või edasi rääkida. Ent samas ma usun, et kui see noormees läks Balkanile, polnud tal mingit usaldatavat selgust Balkani ajaloost ega teiste riikide rollist Balkani rahvaste enesemääramisel. Olen töötanud koos noormehega, kes tegi Nõukogude vägede invasiooni Afganistani kaasa seepärast, et otsustas pruudi juurest jalga lasta ja uskus, et Nõukogude armees on ta naistest pääsenud. Et ta satub vastaspoole kätte vangiks, et tal avaneb võimalus minna ida kaudu läände, et ta ei taha seda, sest ainus maa, mida ta tunneb, on kodune Harjumaa ning Lääs on talle võõras ja järelkult tuleb ta Nõukogude poolele tagasi – sellest kõigest hakkas ta aru saama alles siis, kui kõik oli möödunud ja ta püüdis möödunud joomisega unustada ning läks ravile. Afganistani tundma õppida ta ei jõudnudki. Ta õppis tundma iseennast.

Arvan, et sama toimus ka minu velskriiga. Ta jäi otsekohe nõusse, kui me jõudsime selleni, et rahu tagamine Balkanil on andnud talle praktilise kogemuse kultuuride võrdlemiseks. Me ei olnud nii kavalad, et oleksime rääkinud Samuel P. Huntingtonist, liiati kui tema tõlgendus tsivilisatsioonide konfliktidest ei ole tegelikult piisav. Teiste sõnadega, me ei näinud ette terrorisõda ega otsinud kategooriaid, mille abil seda ja maailma muutumist terrorisõja tõttu kirjeldada. Me rääkisime lihtsamast, nimelt sellest, et sõjaväes teenimine õpetab koos elama ja kokku kuuluma inimesi, kelle taust on pööraselt erinev, ja see kogemus on hilisemas elus äärmiselt kasulik. Sõjavägi õpetab kollektiivsust, seda, kuidas kokku hoida on produktiivsem. See on väärtus, mida tänapäeva Eestis ei osatagi päriselt mõista, saamata aru, et indiviidi vabadus on vastastikune ja mitte enesekeskne protsess.

Velsker ei öelnud mulle, et mul on õigus, kohe ei vastanud ta midagi. Seejärel tunnistas ta, mõeldes ilmselt rohkem oma kogemustele kui minu sõnadele, et jah, nii see on. Ja edasi – jah, enne Balkanit tal seda kogemust polnud ning kui ta nüüd võrdleb ennast oma tuttavatega, annab see kogemus talle eelise.

Me ei rääkinud NATO standarditest ega rahvusülesest opereerimisvõimest, me rääkisime sellest, et ellujäämine eeldab suhtlemise adekvaatsust, ja see saavutatakse ainult siis, kui proovitakse. NATO on praktiline ning praktilisus haarab nii nn rohujuuresandit kui ka kogu elu maakeral korraldavaid poliitilisi otsuseid. Kui tahame nende otsuste tegemisel kaasa rääkida, peame saama NATO täisliikmeks. Täisliikme esimene õigus on suurem sõnavabadus – mõistan selle all koos õigusega rääkida ka samasugust õigust olla kuulatav – ja esimene kohustus kogu aeg vastutada.

Meie jutt ei jäänud pooleli, sest meid ei katkestatud. Me alustasime ilma sissejuhatuse ja eelmises tunnis antud ülesannete kontrollimiseta ning lõpetasime koduste ülesanneteta ja kordamiseta. Me rääkisime sellepärast, et ühel Eesti Vabariigi kodanikul oli mure ning ta tahtis teada, kuidas lahendab seda teine kodanik, kes on endale võtnud vastutuse sellise

otsuse eest, mis puudutab ka teda. Iseenesest täiesti tavaline diskussioon, selle vahega, et ma ei usu, et neid toimuks kogu aeg.

NATO pärast 11. septembrit

Muidugi oleks see jutt olnud hoopis teistsugune pärast 11. septembrit aastal 2001. Meie lähtusime sellest, et NATO ruum on traditsiooniline ja hõlmab territooriumi, mille üks serv on Kanada ja USA läänerannik, teine Vahemere lõunakallas, kolmas piir Lähis- ja Kesk-Ida vahel, neljas mõtteline joon Kreekast Königsbergini ja viies mõtteline joon Läänemere lõunaosast kuni Teravmägedeni ning sealt taas Kanadasse.

Kui lähtuda mõistest "Põhja-Atlant", on kirjeldus tunduvalt keerukam; kui lähtuda NATO sõlmitud kahe- ja mitmepoolseist lepinguist, on ta tugevasti lihtsustatud. Sellest kirjeldusest jääb väljapoole Venemaa, mis ulatub üle Aasia Vaikse ookeani äärde ja ta ei haara Kaukaasiat, mis on esindatud NATO Parlamentaarses Assamblees. Eesti Vabariigi delegatsiooni nimel esitatud kirjeldus peab silmas Põhja-Aafrikat, sest Vahemere dialoog on üks NATO eriprogramme (ja pealegi arvestamaks Hispaania Kuningriigi territooriumi ka teispool Gibraltarit). Kuni 11. septembrini ei näinud me radikaalset probleemi selles, et ühe NATO liikmesriigi, nimelt Ameerika Ühendriikide rahvusliku julgeoleku huvid hakkavad koonduma Aiasse, piirkonda, mida me pole harjunud geograafiliselt nägema Põhja-Atlandi osana.

Teiste sõnadega, me ei kõnelnud sellest Põhja-Atlandi üksmeelsusest, mis võib osutada kogu transatlantilist ruumi haaravaks reaalsuseks ka väljaspool Euroopat. Radikaalne on see probleem igal juhul, sest USA rahvusliku julgeoleku kaitsmine *contra* võimalik rünnak Kagu-Aasiast laiendab NATO solidaarsust Euroopast Aiasse nii ehk teisiti – ja seda olukorras, kus Euroopa terviklikkus ise pole sugugi ühemõtteline. Ei ole ühemõtteline Türgi ja Kreeka asümmeetrilisus NATO ja Euroopa Liidu suhtes, ei ole ühemõtteline Küprose ja Makedoonia tunnustatus ning kui kõnelda NATO laienemisest Kirde-Euroopasse, on probleemiks Königsberg.

Ei ole mingi saladus, et USA initsiatiivist kaitsta end võimaliku rünnaku korral Kagu-Aasiast on juba ette olnud korduvalt juttu NATO Parlamentaarses Assamblees ja selle alamstruktuurides, kuni selleni välja – kas mõiste "paariariik" on üldse põhjendatud. Küsimust ei ole püstitatud nii, et kas selle sammuga ei hakka Ameerika Ühendriigid end Euroopale vastandama või kas Euro-NATO kõrvale ei või tekkida Ühendriikide-NATO. Küsimus on teistsugune: kas USA strateegiliste huvide kaitsmine Aias ei tähenda Euroopale selliseid lisakohustusi, mis lähtuvad pigem NATO ühe liikmesriigi kui NATO kui terviku kaalutlustest? Ehk aforistlikumalt – kui rangelt peab Euroopa ennast kui tervikut nägema?

Julgeolek Läänemere ääres

Õhu- ja bioterrori massiivne rakendamine 11. septembrist 2001 annab sellele halastamatu vastuse. Transatlantiline ruum, või kui ülistada ja võtta arvesse kogu inimeste aastakümnete kogemus, siis mis tahes maakera piirkond peab olema võimeline nägema ennast suvalisest ruumipunktist, sest terrorism on olemuselt piiriülene. Seejuures oleks naiivne uskuda, et

terrorism on anarhiline ja järelikult on seda võimalik maha suruda tugeva organiseeritusega. Terrorism ei rajane mitte antiorganiseeritusel, vaid organisatsioonil, mille tagab vägivald. Me ei ütleks, et see on puhtfilosoofiline küsimus, mis viib meid NATO-sse astumisest kõrvale. Olen enam kui üks kord, ja kindlasti pole ma ainus, kuulnud, et Eesti pääsemise NATO-sse otsustab mõni kriis Läänemere regioonis. Teiste sõnadega, kuni meie kandis on rahulik, pole olulist põhjust meid NATO täisliikmete hulka võtta. Kas niiviisi ütlejaks on kõik ebapraktilised küünikud? Kas selline künism on iseenesest ennekõike rumal?

Balkani kogemus näitab selgesti, kuidas mis tahes kriis võib tingida küll NATO kohaloleku, kuid see ei tähenda veel sugugi vastava riigi kutsumist NATO täisliikmete hulka. Pigem vastupidi, kriisi laienemine võib tingida NATO huvi ja vastutuse pöördumise Põhja-Atlandi territooriumist kaugemale, Euroopast väljapoole, kusjuures selline pöördumine pole vale, vaid täiesti mõistetav. Just nii tuleks tõlgendada Usbekistani, laiemalt kogu Kesk-Aasia arvestamist Afganistani konfliktis, mis ruumiliselt sünnib Kesk-Idas, ent haarde pooldest ulatub teisele poole Atlandi ookeani välja. Mitte kriis ei tingi NATO-sse kutsumist, vaid võimaluste kasutamine julgeoleku suurendamiseks, ehk mida selgemini Eesti toodab julgeolekut, seda usaldusväärsemaks NATO liikmeks võib ta saada.

Seega on meil otstarbekas tegelda küsimustega, mis puudutavad julgeolekut Läänemere ääres ja laiemalt Kirde-Euroopas. NATO Parlamentaarses Assamblees on seni olnud lähemalt või õigemini sagedamini kõne all Königsbergi piirkond, Eesti, Läti ja Leedu oodatav kutsumine NATO täisliikmete hulka ning Venemaa huvid ja käitumine NATO tegevuse ja nn ittalaienemise suhtes. Pean ittalaienemist nõndanimetatuks põhjusel, et see on kujund, mitte adekvaatne termin. Kui jutt käiks NATO laienemisest Saksamaalt ida poole, siis Türgi juba asub Saksamaast idas ja järelikult oleks õigem kõnelda NATO tiibade tasakaalustamisest idas. NATO ei laiene itta, vaid üle Euroopa, sh Kirde-Euroopa, kuhu kuulub ka kolm Balti riiki. Jutt on niisiis Euroopa terviklikkusest, mis geograafiat ja ajalugu tundvale poliitikule tähendab, et probleemiks on Venemaa osakaal Euroopas. Selles ei ole midagi uut, pigem on uus see, et raudse eesriide asendamine karu kallistamisega ei oleks usaldusväärsem julgeolekutagatis, kuivõrd ta ei garanteeri eestlaste, lätlaste ja leedulaste riiklikku suveräänsust. NATO laienemine üle Euroopa tähendab Venemaa ekspansiivsuse vaoshoidmist ja kollektiivse vastutusega seotud riikide arvu suurendamist ning äraununenud piirkondade kaotamist.

Arusaadavalt pole see lihtne, kui võtta arvesse nt võimalus, et Eesti, Läti ja Leedu liitumisel NATO-ga jääb Königsberg teisele poole NATO kirdepiiri. Vaadeldes seda piirkonda suuremas mõõtkavas, näeme ühelt poolt ala, mis hõlmab Ukraina, Moldova, Valgevene ja Königsbergi. Teiselt poolt tuleb arvestada Soome ja Rootsi NATO-välisusega ehk teisisõnu, Läänemere ääres saavad kokku riigid, mis (1) kuuluvad NATO-sse (Poola, Saksamaa, Taani, Norra), (2) riigid, mis on otsustanud taotleda NATO-sse kuulumist (Eesti, Läti ja Leedu), (3) riigid, mis pole praegu seda otsustanud, kuid ei ole NATO suhtes ükskõiksed (Soome ja Rootsi) ja (4) riik, millel on NATO-ga bilateraalsed erisuhted (Venemaa). Nendest on Venemaal Läänemere ääres kaks teineteisest eraldatud kallast, erisuhted Leeduga takistamatuks transiidiks Königsbergi, erisuhted Valgevenega ja probleemid Kaukaasias. Piltlikult öeldes, meil ei ole ühte võlusõna, millega nendest raskustest – ma ei loetlenud kaugeltki kõiki – jagu saada, me

saame liikuda samm-sammult vastastikuse julgeoleku suurendamiseks, ja üheks sammuks teiste seas on kuulumine NATO-sse. See tähendab, et me ei hoidu kollektiivsest vastutusest kõrvale ega soovi, et meid unustataks. Seda on juhtunud.

NATO ei anna ajalootunde

NATO on ennekõike organisatsioon, autonoomsete reeglite järgi kohaldatud struktuur, mis ei tohi maha jääda ajast ega ruumist. NATO seda külge on Eesti inimestele tutvustatud võib-olla vähem kui nt NATO vihmavarjufunktsiooni, ent järele mõeldes – just selle külje järgi on eri päritolu kodanike samaväärsus täiesti mõistetav probleem, mille ignoreerimine seda ei kõrvalda.

Eestile oleks ametlik kakskeelsus külma sõja vahenditega Nõukogude okupatsiooni põlistamine. Seda mitte tahtes tuleb riigikeele ühtsust kaitsta eksistentsiaalse ja mitte üksnes atributiivse väärtusena. Ent seda saab laiemas ringis kaitsta tingimusel, et nende hulk, kes meid selles küsimuses toetavad, oleks proportsionaalne nende suhtes, kes kaitsevad naaberriigi õigust olla võrdväärne iga samasugusega. Me ei saa kaitsta rahvusriiki, mida ülejäänud ühiskond käsitleb Tuhkatriinuna, me saame kaitsta rahvusriiki, mille suhtes maailma ülejäänud pere hoiab kokku.

Rõhutan seda põhjusel, et NATO kui märk esineb tunduvalt sagedamini kui selle märgi tõlgendus. Me näeme NATO-t sümbolina ega vaevu lahti rääkima, mida ta endast kujutab. Meie jaoks on NATO n-ö traditsiooniline kokkulepe, millega ka meil on kasulik ühineda, me jätame muretult kõrvale tööasjad, et Euroopa integratsioon ja sõltuvuste suurenemine kogu maailmas suurendavad paratamatult ka Põhja-Atlandi julgeolekulist ruumi. Või ka vastupidi – NATO on omalt poolt restruktureerinud neid transatlantilisi suhteid, mis olid külma sõja ajal olemuselt teistsugused kui alates Balkani konfliktidest Jugoslaavia Sotsialistliku Föderatiivse Vabariigi lagunemise käigus. Me ei saa öelda, et see kõik on ajalugu, sest ei ole normaalne, et enamiku jaoks maailmas on Makedoonia nimi endiselt "endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik". Niisugune nimetus on ajutine ning esialgu vaid pikendab Teise maailmasõja ja külma sõja kestust.

Muidugi ei anna NATO Parlamentaarne Assamblee ajalootunde; oleme arutanud küsimusi, mille tarvis tuleb vastu võtta otsuseid. Samas ei maksa kahelda ka selles, et oma riigi – nagu ka partnerriigi – kodaniku jaoks on ajalugu vahetum kui poliitiline algebra, sest see kodanik on ajaloo ühe osa ise läbi elanud. Poliitiline algebra võib sisaldada määramatust, ajalugu on päevast päeva ja sekundist sekundisse täidetud tegelikkusega (mis võib olla tühi, kuid sellisenagi on reaalsus).

Eesti seisukoht

Hallid tsoonid Euroopa julgeolekus on reaalsus sellest aspektist, mille järgi Venemaa huvid ulatuvad kaugemale väljapoole tema praegusi piire ja on sellistena tähtsamad kui üksikute rahvuste enesemääramisõigus. See ei ole algebra, see on ajalooline kogemus. Kui tahame Euroopas suuremat julgeolekut, peame soovitama hallide tsoonide kadumist, ja see on võimalik, kui püüdleme Euroopa suurema organiseerituse poole.

Sisuliselt tähendab see vastust neljale küsimusele:

1. kui sügav on Euroopa seesmine terviklikkus?
2. missugused on transatlantilised suhted ja Ameerika Ühendriikide roll Euroopas ning Euroopa partnerlus julgeoleku tagamisel Põhja–Atlandi piirkonnast väljaspool?
3. kuidas määratleda Euroopa ulatust ning vastavalt ka Põhja–Atlandi piirkonda?
4. mismoodi mõista Venemaa terviklikkust Euroopa kui mandri konfiguratsioonis ja kuidas mõistab seda Venemaa ise?

Viimane küsimus on varjutanud mitmeid diskussioone NATO Parlamentaarses Assamblees. Teema võib olla küll sootuks suur, ent repliikidest tuleb ikkagi välja – Euroopa piiridest on lihtsameelne rääkida, kui ei vastata küsimusele, missugused on Venemaa piirid ja missugune on Venemaa areng Euroopa piiride suhtes.

Milline võiks olla meie seisukoht? Eesti ei pääse sellest küsimusest, Eesti trump võiks olla julgus sellele küsimusele vastata. Euroopa jagamine Lääne–Euroopaks ja Venemaaks mõjusfääride järgi või Lääne–Euroopaks, rahvusdemokraatia–maadeks ja Nõukogude Liiduks tähendas ja jääb tähendama inimeste ja rahvaste hävitamist. Euroopa terviklikkus algab sellest, et rahvaste hävitamine on välistatud ning nende enesemääramine tunnustatud.

Alternatiiv seisneks selles, et riik kui massi võim on parem kui inimene, kui suveräänne vabariik. See tähendaks uute kannatuste algust. NATO mõte seisneb minu arusaamist mööda kõige selle ennetamises. Kaasa arvatud õppetund siis, kui ennetamine ei õnnestunud. Õigemini ei olnud piisav.